

ANNA SKÓRSKA

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Polska • University of Economics in Katowice, Poland

Determinanty i perspektywy rozwoju sektora usług w Polsce – zmiany wewnątrzsektorowe

Determinants and Perspectives of Service Sector Development in Poland – Intra-sector Changes

Streszczenie: We współczesnych gospodarkach usługi odgrywają kluczową rolę, stanowiąc największe źródło przyrostu miejsc pracy, determinują sprawny przebieg procesów produkcyjnych, a część z nich służy zaspokajaniu potrzeb społecznych ludności. Jednak ze względu na zanikanie podziału gospodarki na trzy sektory coraz ważniejsze stają się zmiany zachodzące wewnątrz sektorów. Stąd celem artykułu jest rozpoznanie stanu rozwoju sektora usług w Polsce w latach 1995–2014 z uwzględnieniem zmian wewnątrzsektorowych oraz prognoza zatrudnienia do 2022 roku. Badania w obszarze przemian strukturalnych na rynku pracy umożliwiają ocenę poziomu rozwoju sektora usług w Polsce oraz wskazanie istotnych czynników determinujących tę sytuację. Realizacja tak sformułowanego celu wymagała odniesienia się do następujących kwestii: 1) determinant rozwoju sektora usług, 2) charakterystyki KIBS, 3) analizy zmian zatrudnienia w sektorze usług oraz KIBS w latach 1995–2014 oraz 4) perspektyw dalszego rozwoju trzeciego sektora oraz KIBS w Polsce.

Abstract: In the economies of developed countries, services play a key role; they are the largest source of employment growth. Moreover, services determine the efficiency of production processes and some of them serve the purpose of meeting the social needs of population. Due to the progressing inequality of share in the traditional three-sector division of the economy, the intra-industry changes become more important. Thus, the goal of the article is to present the level of service sector development in Poland between 1995 and 2014, with special focus on intra-sectoral employment changes and employment forecast up to 2022. In order to do so, the author had to consider the following areas: 1) determinants of service sector development, 2) KIBS characteristics, 3) the analysis of employment changes in the service sector and KIBS in 1995–2014, 4) the forecast of services sector and KIBS development in Poland.

Słowa kluczowe: KIBS; rozwój; serwicyzacja; usługi; zatrudnienie

Keywords: development; employment; KIBS; services; servicization

Otrzymano: 21 grudnia 2015

Received: 21 December 2015

Zaakceptowano: 14 lipca 2016

Accepted: 14 July 2016

Sugerowana cytacja / Suggested citation:

Skórska, A. (2016). Determinanty i perspektywy rozwoju sektora usług w Polsce – zmiany wewnątrzsektorowe. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 30(4), 7–20.

WSTĘP

Rozwój sektora usług determinuje wiele czynników o zróżnicowanym charakterze, w tym technologicznych, instytucjonalnych, organizacyjnych, jak i społecznych. Część z nich związana jest z rozwojem całego tego sektora, inne stanowią specyficzne determinanty charakterystyczne tylko dla wybranych rodzajów usług, np. biznesowych czy opartych na wiedzy. Przytaczane w literaturze argumenty operują na różnych poziomach analizy – mikro, mezo i makro.

Jednoznaczne określenie przyczyn rozwoju sektora usług, mimo podejmowanych prób, pozostaje kwestią dyskusyjną, choć istotne znaczenie usług we współczesnych gospodarkach nie jest kwestionowane. Sektor usług wpływa na strukturę społeczno-gospodarczą kraju, przyczynia się bezpośrednio do rozwoju gospodarki, stanowi zasadniczy składnik PKB, a pośrednio oddziałuje na zwiększenie produktywności i rozwój pozostałych sektorów. Coraz silniejsza współzależność między dobrami materialnymi i niematerialnymi we wszystkich procesach wytwórczych i na każdym etapie działalności wskazują na postępującą serwicyzację nie tylko procesów produkcyjnych i produktów, ale także zatrudnienia.

Ze względu na zanikanie podziału gospodarki na trzy sektory i coraz większe znaczenie zmian zachodzących wewnątrz tych sektorów niezbędne jest prowadzenie badań na niższym poziomie agregacji. Pozwalają one wyodrębnić sekcje gospodarki ze wzrostowymi lub malejącymi tendencjami zmian ich udziału w całkowitym zatrudnieniu lub produkcji, a także branże w stagnacji. W artykule uwzględniono powyższe założenia i wykorzystano dostępne dane statystyczne zgromadzone przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) za lata 1995–2014, a także dokonano analizy zmian wielkości zatrudnienia w sektorze usług oraz w wyodrębnionej z tego sektora branży wiedzochłonnych usług biznesowych (Knowledge Intensive Business Services, KIBS). Ważne miejsce w niniejszych rozważaniach stanowi prognoza zatrudnienia w sektorze usług, pobrana z krajowego systemu prognozowania popytu na pracę. Wykorzystano do jej opracowania model oparty jest na zaawansowanych technikach doboru zmiennych oraz odpowiednich metodach estymacji, a techniki prognozowania dobrane są adekwatnie do klasy modeli (trendu, przyczynowo-skutkowe, współzależne itp.). Na poziomie mezo opracowane zostały trzy scenariusze rozwoju KIBS, ze szczególnym uwzględnieniem czynników mających istotny wpływ na zmiany zachodzące w tych usługach.

W artykule postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jakie są podstawowe determinanty rozwoju sektora usług?
2. Jaka była skala przesunięcia zatrudnienia z przemysłu i rolnictwa do usług w Polsce w latach 1995–2014?
3. Czy w analogiczny sposób, jak w przypadku klasyfikacji gałęzi przemysłowych, takich jak podział na przemysł wysokiej, średniej i niskiej technologii, wskazane jest wyodrębnienie klasyfikacji gałęzi usługowych? Czym różnią się od pozostałych branż sektory wiedzochłonnych usług biznesowych (KIBS)?
4. Jakie są perspektywy dalszego rozwoju trzeciego sektora w Polsce oraz wybranych kategorii usług?

Próba odpowiedzi na te pytania wymagała podzielenia artykułu na odrębne części oraz sformułowania jego celu, którym jest rozpoznanie stanu rozwoju sektora usług w Polsce w latach 1995–2014 z uwzględnieniem zmian wewnątrzsektorowych oraz prognoza zatrudnienia do 2020 roku. Należy przy tym podkreślić, że zarówno z punktu widzenia polityki strukturalnej, jak i rynku pracy identyfikacja najszybciej rozwijających się obszarów polskiej gospodarki, charakteryzujących się wysoką dynamiką wzrostu zatrudnienia oraz produktywności, odgrywa istotną rolę.

UWARUNKOWANIA ROZWOJU SEKTORA USŁUG

Proces serwicyzacji, związany z rosnącym znaczeniem usług w gospodarce, wyraża się zarówno wzrostem udziału trzeciego sektora, przy jednoczesnym malejącym znaczeniu sektora rolniczego oraz przemysłu, jak i rozszerzaniem funkcji usługowych w pozostałych sektorach. Zmieniają się nie tylko udział wytwarzanej wartości dodanej czy wielkość zatrudnienia w poszczególnych sektorach, ale przede wszystkim treść pracy, warunki jej wykonywania oraz wymagane kwalifikacje i umiejętności na poszczególnych stanowiskach pracy.

Ekspansja sektora usług spowodowała wzrost zainteresowania badaniami nad tym sektorem wielu dyscyplin naukowych, w tym ekonomii, geografii, socjologii czy urbanistyki. Wśród prowadzonych rozważań teoretycznych, jak i badań empirycznych, ważne miejsce zajmują próby wyjaśnienia przyczyn rozwoju tego sektora oraz jego dalsze perspektywy. Ze względu na złożoność badanego zjawiska oraz sieć zależności występujących pomiędzy poszczególnymi czynnikami brak jest zgodności, co do przyczyn rozwoju sektora usług. Stąd różne hipotezy, mające wyjaśnić strukturalne przesunięcia w zatrudnieniu pomiędzy poszczególnymi sektorami, podlegały wielu badaniom (Skórska, 2012: 43–48).

W jednej z podstawowych koncepcji wskazuje się na trójsektorowy układ gospodarki i zmiany w strukturze popytu. Zgodnie z przyjętym założeniem wraz ze wzrostem dochodów konsumpcja i udział wydatków na usługi rośnie szybciej niż w odniesieniu do innych dóbr, co związane jest z wyższą elastycznością dochodową popytu na usługi w porównaniu z produktami (Fisher, 1939; Clark, 1951). Empiryczne próby weryfikacji ustaleń koncepcji trójsektorowych podejmowane były przez wielu badaczy (Gershuny, Miles, 1983; Summers, 1985; Rowthorn, Wells, 1987; Curtis, Murthy, 1998). Takie ujęcie pozwala wyjaśnić różnicę w poziomie zatrudnienia w tym sektorze w krajach o różnym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, nie uwzględnia jednak reakcji zatrudnienia na zmiany technologiczne.

Kwestie te zostały wyjaśnione w podażowych koncepcjach rozwoju sektora usług, których przedstawicielami byli m.in. V.R. Fuchs i W.J. Baumol (Fuchs, 1965; Baumol, 1967). Podstawowej przyczyny rozwoju sektora usług dopatrywano się w różnicach poziomu i tempa zmian produktywności w sektorach drugim i trzecim. Wolniejszy wzrost produktywności w sektorze usług, zgodnie z przyjętymi założeniami, determinowany był m.in.: mniejszym wpływem zmian technologicznych na ten sektor, jego niższą innowacyjnością, mniejszymi korzyściami skali czy wolniejszym wzrostem jakości siły roboczej. Baumol wskazywał przy tym na zróżnicowanie

specyfiki popytu na poszczególne rodzaje usług, a w konsekwencji odmienne perspektywy ich rozwoju.

Dało to podstawy do dezagregacji sektora usług i poszukiwania przyczyn dalszego jego rozwoju w relatywnie szybkim wzroście popytu na usługi biznesowe, zintegrowane z działalnością produkcyjną, począwszy od rolnictwa, a skończywszy na wszystkich sekcjach przemysłu, co korzystnie wpływa na produktywność i rozwój całej gospodarki (Gershuny, Miles, 1983).

Zmiany w międzysektorowym podziale pracy – globalizacja i rewolucja technologiczna, postępująca restrukturyzacja przedsiębiorstw przemysłowych, koncentracja na działalności podstawowej, z której wynika ich przewaga konkurencyjna – powiązane są z rozwojem procesu outsourcingu i offshoringu usług i stanowią dodatkowe wyjaśnienie przyczyn rozwoju sektora usług, a szczególnie niektórych ich kategorii (Rowthorn, Ramaswamy, 1997; Fixler, Siegel, 1999; Parinello, 2004; Warnock, Duncan, 2004). Globalizacja przyczynia się do realokacji źródeł czynników wytwórczych, w tym pracy w skali międzynarodowej, czemu sprzyja rosnąca sieć powiązań między gospodarkami, wzrost liberalizacji i integracji rynków handlowych czy współpraca bloków regionalnych, takich jak Unia Europejska. Dematerializacja pracy oraz rosnące znaczenie wiedzy stwarzają warunki m.in. dla rozwoju usług wiedzochłonnych, dzięki czemu powstają dodatkowe miejsca zatrudnienia dla tzw. pracowników wiedzy.

Na wzrost udziału usług w międzynarodowej wymianie istotny wpływ ma rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT). Nowe formy komunikacji i ścieżki dystrybucji usług przyczyniają się do powiększania się rynków zbytu i umożliwiają redukcję kosztów działalności gospodarczej. Platformy handlu elektronicznego wpływają na skuteczną kooperację pomiędzy centralami a oddziałami międzynarodowych koncernów rozmieszczonych w różnych częściach świata. Rozwój ICT umożliwił także najważniejszą innowację w zakresie form świadczenia usług – rozwój usług elektronicznych. Obejmują one coraz więcej sfer życia społeczno-gospodarczego, w tym elektroniczną administrację (e-government), handel (e-commerce), edukację (e-learning), usługi medyczne (e-health), bankowość (e-banking), rekrutację (e-rekrutacja) czy marketing (e-marketing).

Wykorzystywanie nowych technologii zwiększa dostęp do danych i informacji, wpływa na procesy kodyfikacji, standaryzacji i cyfryzacji wiedzy. Przyczynia się też do wzrostu podzielności informacji, co wraz z łatwiejszym do nich dostępem powoduje, że można je traktować jako przedmiot obrotu handlowego. Ponadto pozwala na rozdzielenie procesów produkcji i konsumpcji usług, co dzięki odpowiedniej lokalizacji ich wytwarzania umożliwia redukcję kosztów, podniesienie jakości czy osiągnięcie korzyści skali. Więcej metod składowania i transmisji danych przyczynia się również do zmiany sposobów ich dostarczania, a w konsekwencji prowadzi do nowego podziału pracy (Skórska, 2013).

Omawiając czynniki determinujące popyt na usługi, należy również odnieść się do uwarunkowań demograficznych, a szczególnie do procesu starzenia się społeczeństw oraz zmieniającej się struktury gospodarstw domowych, a także do indywidualizacji potrzeb będącej wynikiem wzrostu zamożności społeczeństw. Starzenie się populacji i rosnący udział ludności w wieku poprodukcyjnym wpływa na wzrost popytu na

określone usługi z zakresu wypoczynku i turystyki, ochrony zdrowia (usługi pielęgnacyjne, opiekuńcze, paliatywne, rehabilitacyjne), usługi bytowe (robienie zakupów, porządkowanie mieszkania, załatwianie spraw w instytucjach w imieniu klienta), socjalne, bez względu na to, czy będą one świadczone przez instytucje publiczne, czy w systemie usług rynkowych. Rośnie także zapotrzebowanie na usługi edukacyjne kierowane do osób starszych, w tym uniwersytety trzeciego wieku czy kursy, e-learning. Zmiana wzorców tworzenia rodzin i zachowań prokreacyjnych oraz wynikająca stąd zmieniająca się struktura liczebności gospodarstw domowych (przechodzenie do modelu rodziny 2 + 1, coraz liczniejsze gospodarstwa jednoosobowe), a także więcej pracujących kobiet przyczyniają się do zwiększenia zapotrzebowania na usługi związane z opieką nad dziećmi, usługi naprawcze, rekreacyjne, gastronomiczne, pralnicze. Dzięki coraz wyższym dochodom gospodarstw domowych rośnie również popyt na usługi kosmetyczne, fryzjerskie, rekreacyjne, kulturalne, rozrywkowe czy edukacyjne.

Krytyka koncepcji trójsektorowego podziału gospodarki oraz niekończących się możliwości absorpcji zasobów pracy przez sektor usługowy przyczyniły się do zwrócenia uwagi nie tylko na konieczność prowadzenia badań na niższych poziomach agregacji, ale także na postępujący proces konwergencji sektora usługowego i wytwórczego oraz wynikające z tego faktu zacieranie się różnic między tradycyjnie rozumianym produktem a usługą. Rozwijająca się sieć zależności i interakcji zachodzących pomiędzy poszczególnymi sektorami gospodarki, wraz z pozostałymi czynnikami, w tym globalizacją i dyfuzją nowych technologii, stały się podstawą zmian wewnętrznej struktury samego sektora usług, zarówno w wymiarze przeobrażeń jakościowych, jak i ilościowych. Przemiany te dokonują się wraz ze wzrostem poziomu i dynamiki PKB oraz w wyniku coraz szerszego zakresu funkcji usług w gospodarce. Po uwzględnieniu powyższych przesłanek w dalszej części opracowania skupiono się głównie na zmianach wewnątrzsektorowych, ze szczególnym uwzględnieniem usług nowoczesnych opartych na wiedzy.

ISTOTA WIEDZOCHŁONNYCH USŁUG BIZNESOWYCH I ICH ZNACZENIE W GOSPODARCE

Próby wyodrębnienia i zdefiniowania kategorii wiedzochłonnych usług biznesowych (KIBS) skłaniają do postawienia pytań: Co odróżnia te usługi od pozostałych? Jakie kryteria klasyfikacji należy przyjąć? Z samego sformułowania „wiedzochłonne usługi biznesowe” wynikają dwie istotne kwestie: ich wiedzochłonność oraz pośredni charakter, gdyż adresatami tego rodzaju usług są inne organizacje drugiego i trzeciego sektora, a nie gospodarstwa domowe. Usługi KIBS opierają się na profesjonalnej, specjalistycznej wiedzy, co znajduje odzwierciedlenie m.in. w strukturze zatrudnienia, w której przeważają osoby z wyższym wykształceniem i specjaliści, stanowiący swego rodzaju nośniki wiedzy. Dostarczane „produkty” stanowią źródło informacji i wiedzy dla ich użytkowników, np. w postaci działalności szkoleniowej, doradczej, raportów i analiz, narzędzi informatycznych.

W działalności KIBS istotną rolę odgrywa konieczność uczenia klientów, co podkreśla P. Wood, wg którego KIBS „często oferują ważną ze strategicznego punktu widzenia – techniczną lub organizacyjną wiedzę, której pracownicy klienta nie mają lub

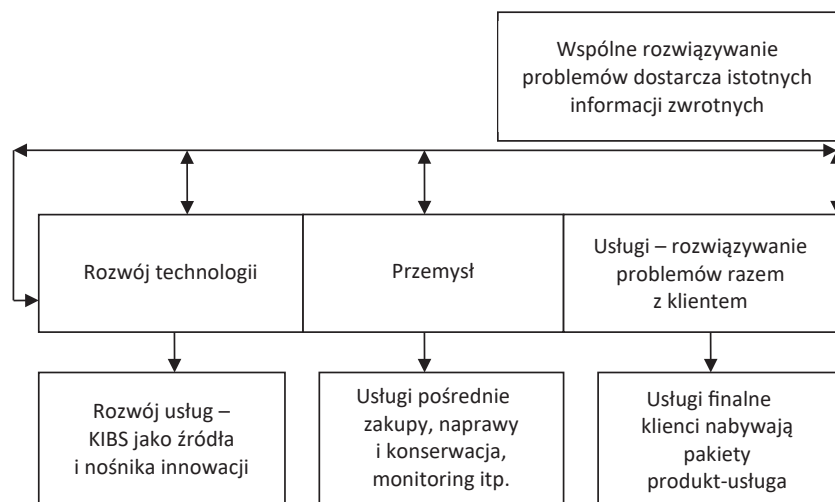
której nie mogą wykorzystywać bez wsparcia i doradztwa firm KIBS” (Wood, 2002: 994). Jeśli uwzględnimy powyższe cechy, to wiedzochłonne usługi biznesowe należy zdefiniować jako przedsięwzięcia, w których wartość dodana powstaje w wyniku procesu tworzenia, akumulacji i dystrybucji wiedzy w celu udoskonalenia istniejącej usługi lub zastosowania rozwiązania zaspokajającego wymagania klienta w ramach jej nowego rodzaju (Bettencourt i in., 2002). Zgodnie z przyjętym kryterium wiedzochłonności w klasyfikacji opracowanej przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) i Eurostat obejmują one kategorie przedstawione w tab. 1.

Tab. 1. KIBS w klasyfikacji NACE Rev.2

Sekcja	Numer	Charakterystyka
Sekcja J Informatyka i komunikacja	62	działalność związana z oprogramowaniem i doradztwem w zakresie informatyki oraz działalność powiązana
	63	działalność usługowa w zakresie informacji (przetwarzanie danych, zarządzanie stronami internetowymi, działalność portali internetowych)
Sekcja M Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	69	działalność prawnicza, rachunkowo-księgowa i doradztwo podatkowe
	70	działalność firm centralnych (head offices), doradztwo związane z zarządzaniem
	71	działalność w zakresie architektury i inżynierii; badania i analizy techniczne
	72	badania naukowe i prace rozwojowe (w dziedzinie nauk przyrodniczych i technicznych oraz w zakresie nauk humanistycznych i społecznych)
	73	reklama, badanie rynku i opinii publicznej
	74	pozostała działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Schnabl, Zenker (2013)

Ryc. 1. Interakcje w procesie świadczenia usług wiedzochłonnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kuusisto, Meyer (2002)

Specyfika usług wiedzochłonnych wskazuje na istotne znaczenie relacji z klientami, budowanymi w procesie ciągłego uczenia się, komunikowania, rozwijania umiejętności współpracy w grupie. Biorąc pod uwagę fakt, że ostateczna forma usług KIBS często stanowi wypracowane wspólnie z klientem rozwiązanie danego problemu, ich jakość w dużym stopniu warunkowana jest przez interakcje pomiędzy obu stronami transakcji. Połączenie tych elementów wraz z abstrakcyjnym myśleniem i kreatywnym rozwiązywaniem problemów przyczynia się do osiągnięcia sukcesu w świadczeniu usług wiedzochłonnych. Należy przy tym podkreślić, że wykorzystywanie profesjonalnej wiedzy (wysoka wiedzochłonność) i wchodzenie w bliskie interakcje z klientami ważne są zarówno z punktu widzenia rozwoju samych usług KIBS, jak i ich innowacyjności – patrz ryc. 1 (Skórska, 2012: 96).

STAN I DYNAMIKA ZMIAN ZATRUDNIENIA W SEKTORZE USŁUG W POLSCE W LATACH 1995–2014 – ZMIANY WEWNĄTRZSEKTOROWE

Niezależnie od różnic w proponowanych koncepcjach i podejściach teoretycznych, niepodważalna pozostaje postępująca ekspansja sektora usług we współczesnych gospodarkach, obserwowana także w Polsce (Skórska, 2009, 2014). Lata 1995–2014 potwierdzają postępujące zmiany strukturalne w Polsce, będące wynikiem nakładania się dwóch tendencji: przepływu osób z sektora przemysłowego do usług oraz równoczesnego odpływu ludności z rolnictwa do przemysłu i usług. Wprawdzie odsetek zatrudnionych w sektorze usług w Polsce jest jednym z najniższych w Unii Europejskiej (UE), jednak w 1999 roku przekroczona została granica 50% udziału usług w zatrudnieniu, przyjmowana umownie za kryterium zaliczania do krajów o usługowej strukturze gospodarki. Udział ten systematycznie rośnie i w 2014 roku wyniósł powyżej 59%. Jednocześnie liczba osób pracujących w usługach w analizowanym okresie zwiększyła się o ponad 2,5 mln, co oznacza wzrost udziału zatrudnienia w tym sektorze o ponad 37% (tab. 2). Warto przy tym dodać, że mimo spadku liczby pracujących w usługach w latach 1999–2001 następował względnie stabilny, niezależny od zmian koniunktury wzrost wartości dodanej wytwarzanej w tym sektorze. Ostatnie dwa lata, w wyniku niewielkiego ożywienia gospodarczego, przyniosły poprawę sytuacji na rynku pracy, stąd jego pozytywne przejawy widoczne są także w sektorze usług.

Podczas analizy i oceny poziomu rozwoju usług w Polsce trzeba zwrócić szczególną uwagę na zmiany zachodzące w tym sektorze. O poziomie rozwoju gospodarki nie decyduje bowiem sam udział zatrudnienia czy wartości dodanej wytwarzanej w całym sektorze, ale w określonych rodzajach usług. Zmiany zachodzące we współczesnym świecie wskazują na rosnące znaczenie usług nowoczesnych, biznesowych, opartych na wiedzy. Stąd wśród usług rynkowych warto wyodrębnić grupę usług, które angażują wysokiej jakości zasoby pracy, aby zaspokajać potrzeby innych organizacji z sektora wytwórczego i usługowego.

Pod względem ilościowym KIBS nie były, szczególnie w początkowym okresie, dominujące. Ich udział w zatrudnieniu w całym sektorze usług w Polsce w 1995 roku nie przekraczał 3,6%. Mimo odnotowanego w latach 1995–2014 wzrostu (o ponad 505 tys.

Tab. 2. Zatrudnienie w usługach w Polsce w latach 1995–2014

Rok	Usługi (III)					
	Liczba pracujących (tys.)	Udział w zatrudnieniu (%)	Przyrost			
			bezwzględny (w tys.)		względny (%)	
			do roku poprzedniego	do 1995	Poprzedni = 100	1995 = 100
1995	6718	45,4	x	x	100,0	100,0
1996	6920	46,2	202	202	103,0	103,0
1997	7215	47,5	295	497	104,2	107,3
1998	7509	48,8	294	791	104,0	111,7
1999	7467	50,6	-42	749	99,4	111,1
2000	7318	50,4	-149	600	98,0	108,9
2001	7155	50,3	-163	437	97,7	106,5
2002	7170	52,0	15	452	100,2	106,7
2003	7216	52,9	46	498	100,6	107,4
2004	7334	53,1	118	616	101,65	109,1
2005	7531	53,5	197	813	102,6	112,1
2006	7912	54,2	381	1194	105,0	117,7
2007	8309	54,5	397	1591	105,0	123,6
2008	8549	54,1	240	1831	102,8	127,2
2009	8819	55,6	270	2101	103,1	131,2
2010	8758	56,6	-61	2040	99,3	130,3
2011	8777	57,5	19	2059	100,2	130,6
2012	8884	57,6	107	2166	101,2	132,2
2013	8941	58,5	57	2223	100,6	133,1
2014	9228	59,1	287	2510	103,2	137,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (2015)

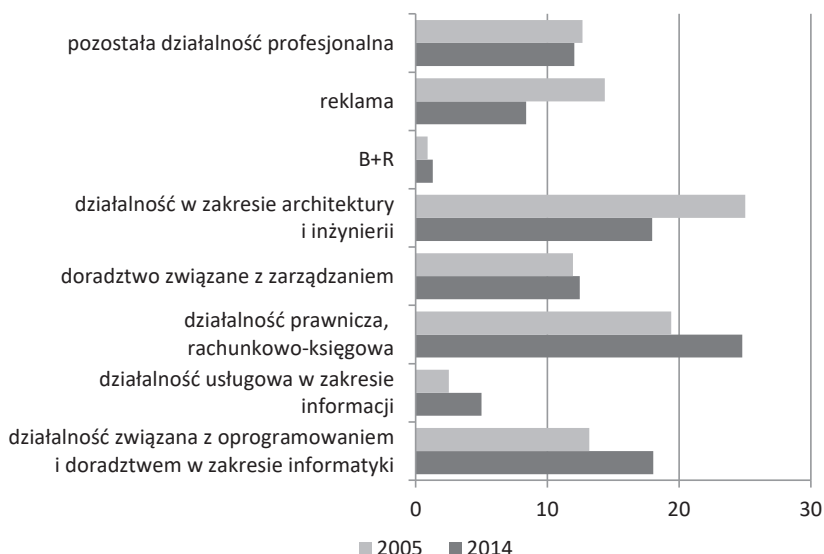
Tab. 3. Zatrudnienie w KIBS w Polsce w 2005 i 2014 roku

Sekcja	KIBS					
	Liczba pracujących (tys.)		Udział w zatrudnieniu (%)		Przyrost bezwzględny (tys.)	Przyrost względny (%) 1995 = 100
	2005	2014	2005	2014		
Ogółem	417,9	788,6	100,0	100,0	370,7	188,7
62	55,1	142,3	13,1	18,0	87,2	258,2
63	10,5	39,4	2,5	4,9	28,9	375,2
69	81,1	195,6	19,4	24,8	114,5	241,1
70	49,9	98,3	11,9	12,4	48,4	196,9
71	104,6	141,7	25,0	17,9	37,1	135,4
72	3,8	10,2	0,9	1,2	6,4	268,4
73	60,0	66,1	14,3	8,3	6,1	110,1
74	52,9	95,0	12,6	12,0	42,1	179,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu (2015)

Ryc. 2. Struktura zatrudnienia w KIBS w Polsce w 2005 i 2014 roku (%)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu (2015)

osób) udział zatrudnienia w KIBS w Polsce nadal jest jednym z najniższych w całej UE – w 2014 roku wynosił zaledwie 8%¹. To potwierdza lukę dzielącą Polskę od krajów wysoko rozwiniętych oraz konieczność intensyfikacji działań, aby zmodernizować strukturę polskiej gospodarki. Tym bardziej, że KIBS stanowią jeden z nośników gospodarki wiedzy, charakteryzujący się wysoką produktywnością oraz możliwościami tworzenia miejsc pracy dla osób o wysokich kwalifikacjach, których nadwyżka w Polsce jest znacząca.

Analiza usług wiedzochłonnych wskazuje na duże zróżnicowanie wewnętrznej struktury KIBS, wynikające m.in. ze zróżnicowania rynków, na których funkcjonują, przeciętnych rozmiarów przedsiębiorstw, tradycji czy metod pracy (patrz tab. 3).

Rozwój nowych technologii i rosący zakres ich stosowania w różnych obszarach działalności jest jednym z podstawowych powodów wzrostu popytu na usługi związane z oprogramowaniem i doradztwem w zakresie informatyki, które stanowią kluczową kategorię KIBS. Liczba pracujących w tym sektorze w latach 2005–2014 wzrosła o blisko 182 tys. osób, a dynamika zmian była najwyższa spośród wszystkich kategorii KIBS. Używanie narzędzi informatycznych oraz korzystanie z usług doradczych z zakresu oprogramowania i sprzętu komputerowego, przetwarzania danych czy zarządzania stronami internetowymi stanowi wymóg współczesnego świata.

Rozwój tych i wielu innych form działalności opiera się w coraz większym stopniu na innowacyjności. Wymaga to zwrócenia większej uwagi na działalność badawczo-rozwojową (B+R). Wzbudza to pewien niepokój, gdyż w Polsce zatrudnienie w tym

¹ Ze względu na zmiany klasyfikacji PKD nie jest możliwe odniesienie się do szczegółowych danych z lat 1995–2005.

obszarze nie przekracza 1,2%, podczas gdy w Luksemburgu wynosi 9,4%, a w Szwecji 5%, przy średniej dla UE – 2,2%. Wprawdzie w analizowanym okresie nastąpił wzrost zatrudnienia w B+R, jednak zmiany te z całą pewnością nie są wystarczające (patrz ryc. 2). Analiza danych pozwala także zauważyć, że działalność prawnicza, rachunkowo-księgową i doradztwo podatkowe stanowią, obok usług z zakresu informatyki, dominujące kategorie KIBS w Polsce. W latach 2005–2014 odnotowano blisko dwuipółkrotny wzrost liczby pracujących w tych branżach, co wynika m.in. z rosnącej liczby inwestycji offshoringowych, lokalizowanych w naszym kraju. Inwestycje te najczęściej sytuowane są w dużych aglomeracjach, m.in. w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu czy Katowicach, dzięki czemu absolwenci szkół wyższych mają szansę na podjęcie zatrudnienia.

PROGNOZA ZATRUDNIENIA W USŁUGACH DO ROKU 2020, ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM KIBS

Serwicyzacja, określane także mianem tercjaryzacji gospodarki, uznana za jeden z podstawowych megatrendów współczesnego świata, prowadzi do zmian struktury gospodarki, a w konsekwencji zatrudnienia. Proces relokacji zasobów pracy będzie w Polsce postępował, co przedstawiają ryc. 3 i 4. Zgodnie z założeniami przyjętymi w systemie prognozowania popytu na pracę (SPPP) liczba pracujących w sektorze usług w Polsce w 2022 roku będzie bliska 10 mln, co w stosunku do 1995 roku stanowi wzrost o 3,2 mln osób. Jednocześnie obserwowany będzie dalszy wzrost udziału zatrudnienia w tym sektorze, który w 2022 roku przekroczy 61,5%.

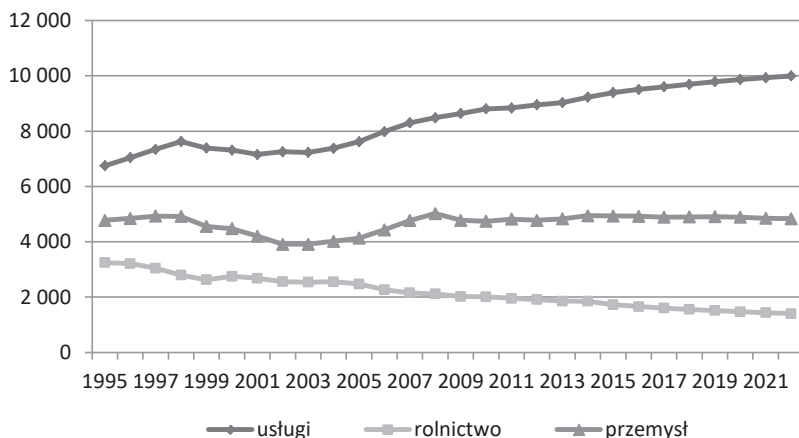
Jeśli weźmiemy pod uwagę zachodzące zmiany oraz ich dynamikę, ważne wydaje się opracowanie prognoz na niższych poziomach agregacji. Stąd podjęto próbę opracowania prognozy rozwoju KIBS, której efektem są trzy scenariusze (Skórska, 2012):

- ekspansja,
- polaryzacja i specjalizacja,
- stagnacja.

W pierwszym scenariuszu zakłada się dalszy dynamiczny rozwój KIBS w Polsce, pod warunkiem skutecznego wykorzystywania okazji pojawiających się w otoczeniu, a szczególnie czerpania korzyści z procesu globalizacji i zjawisk bezpośrednio lub pośrednio z nim związanych. Jednym z tych zjawisk jest dalszy rozwój nowych technologii, a wraz z nimi e-biznesu, co w konsekwencji wpłynie na wzrost zapotrzebowania na specjalistyczne usługi z zakresu informatyki i komunikacji. Wykorzystywanie nowych technologii wpłynie na spadek kosztów produkcji, co z kolei spowoduje wzrost popytu na KIBS, zgłaszanego m.in. przez sektor małych i średnich przedsiębiorstw. Dla dalszego rozwoju KIBS w Polsce ważne wydaje się także utrzymanie wysokiej pozycji naszego kraju w rankingach atrakcyjności inwestycyjnej jako lokalizacji centrów outsourcingowych i offshoringowych.

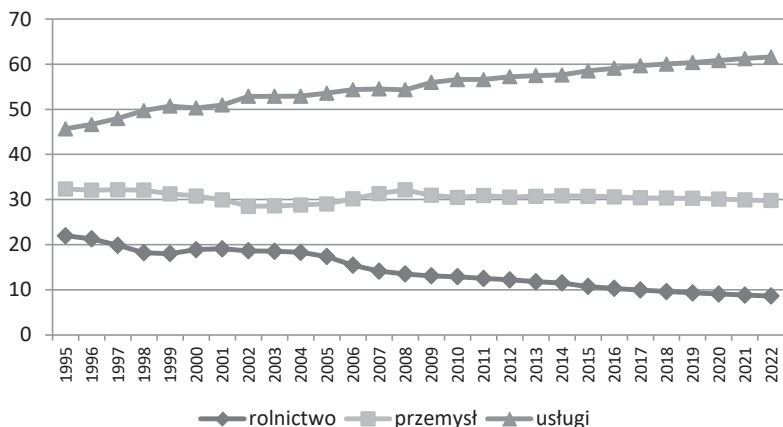
Wewnętrzne zróżnicowanie KIBS, dynamiki rozwoju poszczególnych rodzajów usług oraz czynników determinujących ich dalszy potencjalny wzrost stanowiło główną przesłankę do opracowania drugiego scenariusza, który może być rozpatrywany w trzech aspektach:

Ryc. 3. Pracujący w trzech sektorach gospodarki w Polsce w latach 1995–2022 (tys.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Systemu prognozowania popytu na pracę (2015)

Ryc. 4. Udział pracujących w trzech sektorach gospodarki w Polsce w latach 1995–2022 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Systemu prognozowania popytu na pracę popytu na pracę (2015)

- specjalizacja i rosnący wewnętrzny podział pracy poszczególnych usług zaliczanych do KIBS,
- wewnętrzne zróżnicowanie sektora oraz dynamiki zmian zachodzących w KIBS,
- przestrzenne zróżnicowanie KIBS.

W pierwszym przypadku należy się spodziewać postępującego procesu specjalizacji w odniesieniu do poszczególnych rodzajów usług, przy jednoczesnym rozwoju grupy usług koordynujących działania klientów. Dzięki rosnącej specjalizacji możliwy będzie dalszy wzrost produktywności i innowacyjności usług, co pozytywnie wpłynie na

ich rozwój. Ten wymiar specjalizacji bezpośrednio łączy się z kolejnym, gdyż w każdej z kategorii zaliczanej do KIBS można wyodrębnić usługi o wysokiej dynamice wzrostu i potencjale dalszego rozwoju (np. usługi z zakresu informatyki i komunikacji), jak również te o charakterze stagnacyjnym i znaczenie gorszych perspektywach.

Specjalizacji można oczekiwać w usługach z zakresu architektury i inżynierii oraz badań i analiz technicznych. W tym obszarze może wzrosnąć popyt na usługi związane z ochroną środowiska, co wynika m.in. z rosnącej liczby aktów prawnych obowiązujących na terenie UE, jak również mody na tworzenie wizerunku firmy odpowiedzialnej za stan środowiska naturalnego. Największe obawy wzbudza dotychczasowy regres w działalności badawczo-rozwojowej i nikłe perspektywy jej dynamicznego wzrostu w najbliższym czasie. Mimo świadomości jej znaczenia we współczesnych gospodarkach nie przekłada się to na wzrost zainteresowania B+R w sektorze prywatnym.

O specjalizacji i polaryzacji KIBS należy także wspomnieć w kontekście przestrzennego zróżnicowania. Trzeba sobie bowiem zdawać sprawę, że lokalizacja KIBS wiąże się m.in. z łatwym dostępem do wysokiej jakości zasobów pracy, co z kolei powoduje, że koncentrują się one głównie w dużych aglomeracjach. Proces ten może postępować, przez co dysproporcja pomiędzy obszarami peryferyjnymi a metropolitalnymi może się pogłębiać.

W trzecim scenariuszu zakłada się, że tempo wzrostu sektora KIBS będzie systematycznie słabnąć i osiągnie dynamikę porównywalną z pozostałą częścią gospodarki, a w przypadku niektórych usług nawet niższą. Wśród czynników negatywnie oddziałujących na rozwój KIBS należy wymienić powolny postęp liberalizacji handlu usługami i harmonizacji prawa w Unii Europejskiej, na który nałożą się konsekwencje światowego kryzysu gospodarczego i konfliktów międzynarodowych, m.in. w postaci zwiększonej izolacji gospodarek krajowych i regionów. Dodatkowo zmiana filozofii zarządzania, odejście od outsourcingu i offshoringu na rzecz budowy silnych służb wewnętrznych świadczących usługi KIBS na potrzeby organizacji, stanowiąc będą o dynamice zachodzących zmian. Należy również uwzględnić proces starzenia się społeczeństw krajów europejskich, w tym Polski, co może spowodować lukę wykształcenia, a w konsekwencji braki kadrowe, tym bardziej w obliczu ograniczonego wzrostu mobilności ludności.

ZAKOŃCZENIE

Budowa nowoczesnej, konkurencyjnej gospodarki wymaga zwrócenia uwagi na kierunek i dynamikę zmian strukturalnych, w następstwie których występuje realokacja zasobów pracy. Na zmiany w strukturze pracujących w układzie trójsektorowym oraz wewnątrz poszczególnych sektorów gospodarki wpływa wiele czynników o zróżnicowanym charakterze, wśród których istotne znaczenie przypisywane jest globalizacji oraz nowym technologiom.

Ze względu na rosnącą złożoność globalnej gospodarki należy spodziewać się dalszego wzrostu zapotrzebowania na wiedzę dostarczaną w ramach KIBS. Funkcjonowanie współczesnych przedsiębiorstw, zarówno sektora publicznego, jak i prywatnego, bez profesjonalnie świadczonych przez firmy zewnętrzne usług prawnych, podatkowych, badań rynkowych, naukowych, usług doradczych z zakresu zarządzania czy

informatyki, wydaje się niemożliwe. W warunkach permanentnej zmiany dostęp do specjalistycznych usług umożliwia przedsiębiorstwom osiągnięcie przewagi komparatywnej i skuteczne konkurowanie na arenie międzynarodowej.

Dalszy wzrost zatrudnienia w usługach wiedzochłonnych w Polsce będzie mieć istotne znaczenie nie tylko dlatego, że stanowią one jeden z filarów gospodarki wiedzy, ale także ze względu na możliwości absorpcji przez ten sektor nadwyżki absolwentów szkół wyższych. Jednym z ważnych czynników sprzyjających temu procesowi powinna być polityka państwa prowadzona w tym zakresie. Niestety, w najważniejszych dokumentach strategicznych brak akcentów, które można by uznać za promujące świadomość wagi usług dla rozwoju społeczno-gospodarczego oraz innowacyjności polskiej gospodarki. W prowadzonej polityce strukturalnej wskazane byłoby zwrócenie większej uwagi na te sektory, które charakteryzuje nie tylko duża dynamika wzrostu, ale także wysoka produktywność pracy. Jeśli nie sprostamy temu wyzwaniu, może to spowodować rosnące dysproporcje w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, a także przyczynić się do niewykorzystania kapitału ludzkiego.

Literatura

References

- Bank Danych Lokalnych (2015, 12 listopada). Główny Urząd Statystyczny. Pozyskano z www.stat.gov.pl
- Baumol, W.J. (1967). Macroeconomics of Unbalanced Growth: the Anatomy of Urban Crisis. *American Economic Review*, 57(3), 415–426.
- Bettencourt, L.A. i in. (2002). Client Co-Production in Knowledge-Intensive Business Services. *California Management Review*, 44, 100–128.
- Clark, C. (1951), *The Conditions of Economic Progress*. London: Mac Millan.
- Curtis, D.C.A., Murthy, K.S.R. (1998). Economic Growth and Restructuring: a Test of Unbalanced Growth Models 1977–1992. *Applied Economics Letters*, 5, 777–780.
- Eurostat (2015, 17 października). Pozyskano z www.eurostat.eu
- Fisher, A. (1939). Production, Primary, Secondary and Tertiary. *The Economist Records*, 28, 24–28.
- Fixler, D.J., Siegel, J. (1999). Outsourcing and Productivity Growth in Services. *Structural Change and Economic Dynamics*, 10, 177–194.
- Fuchs, V.R. (1965). *The Growing Importance of the Service Industries*. New York and London: National Bureau of Economic Research, Columbia University Press.
- Gershuny, J., Miles, I. (1983). *The New Service Economy. The Transformation of Employment in Industrial Societies*. London: Frances Pinter.
- Kuusisto, J., Meyer, M. (2003). Insights into Services and Innovation in the Knowledge-Intensive Economy. *Technology Review*, 134.
- Parinello, S. (2004). The Service Economy Revisited. *Structural Change and Economic Dynamics*, 15, 381–400.
- Rowthorn, R., Wells, J.R. (1987). *De-industrialization and Foreign Trade*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rowthorn, R., Ramaswamy, R. (1997). Deindustrialization – Its Causes and Implications. *Economic Issues*, 10.
- Schnabl, E., Zenker, A. (2013). *Statistical Classification of Knowledge-Intensive Business Services (KIBS) with NACE Rev. 2*. Karlsruhe: Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research ISI.

- Skórska, A. (2009). *Development of Service Sector – Implications for Employment in the European Union*. W: D. Kopycińska (red.). *Labour market in EU and in the world*. Economics & Competition Policy, 14, 66–76.
- Skórska, A. (2012). *Wiedzołttonne usługi biznesowe w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej*. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
- Skórska, A. (2013). Uwarunkowania rozwoju sektora usług. W: D. Kotlorz (red.). *Serwicyzacja polskiej gospodarki – przemiany wewntrznsektorowe*. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 11–53.
- Skórska, A. (2014). *Praca w gospodarce postindustrialnej – zatrudnienie w sektorze usług w Polsce*. W: A. Rączaszek, W. Koczur (red.). *Polityka społeczna wobec przemian demograficznych*. *Studia Ekonomiczne*, 167, 249–258.
- Summers, R. (1985). *Services in the International Economy*. W: R.P. Inman (red.). *Managing the Service Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, 27–48.
- System prognozowania popytu na pracę (2015, 12 listopada). Pozyskano z www.prognozowaniezatrudnienia.pl
- Warnock, V.C., Duncan, D.G. (2004). *Jobs In a Changing American Economy*. Mortgage Banking June.
- Wood, P. (2002). Knowledge-Intensive Services and Urban Innovativeness. *Urban Studies*, 39, 993–1002.

Anna Skórska, dr hab., inż., Katedra Analiz i Prognozowania Rynku Pracy, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach. Zainteresowania naukowe autorki koncentrują się wokół zagadnień ekonomicznych, ze szczegółnym uwzgldzeniem problemów rynku pracy. W swych pracach badawczych analizuje zagadnienia z zakresu przemian strukturalnych, deindustrializacji i reindustrializacji, innowacji, wiedzy, kapitału ludzkiego, budowy i rozwoju gospodarek opartych na wiedzy oraz problemów związanych z ksztalceniem na poziomie wyższym. Jej dorobek obejmuje kilkadziesi publikacji (ponad 75), w tym ksiązki: *Młdzież na rynku pracy w Polsce i Unii Europejskiej* oraz *Wiedzołttonne usługi biznesowe w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej* (obie w języku polskim), rozdziały w monografiach oraz artykuły w czasopismach naukowych.

Anna Skórska, Ph.D., Assistant Professor, Department of Labour Market Research and Forecasting, University of Economics in Katowice. The author’s research interests focus mainly on issues related to the economy, especially labour market economy. In her research work she examines issues of structural changes in the global economy; deindustrialization and reindustrialization; innovations in modern economies; knowledge; human capital; knowledge-based economies and their development; economics of higher education; flexibility and flexicurity. She is the author of over 75 publications, including books *Youth on Labour Market in Poland and European Union* and *Knowledge-Intensive-Business-Services in Poland and other European Union Countries* (both in Polish), chapters in books and articles in research papers.

Adres/address:

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Analiz i Prognozowania Rynku Pracy
ul. Bogucicka 14, 40-287 Katowice, Polska
e-mail: anna.skorska@ue.katowice.pl